

האם מותר לברוח משדרות המותקפת?

בימים אלו מותקפת העיר שדרות על ידי אויבינו הערבים במטח רקטות, כמעט יום יום. מצב סכנה זה נמשך כבר כמה שנים. ממשלתנו הכושלת, החוששת לצאת למתקפה, אינה מצליחה להדביר את אויבינו [ואפילו לא להפסיק אספקת דלק, חשמל ומים לאויבינו]. יש שואלים: האם לאור סכנה מתמדת זו מותר לו לאדם לדור שם? האם אין בזה איסור של "אין סומכין על הנס"? ועוד, אפילו אם עושים לו לאדם נס הרי מנכים לו מזכויותיו (תענית כ' ע"ב). וגם אם האדם נוהג בחסידות ומחליט לא לערוק, האם מותר לו לנהוג כן למרות מתחי נפש של אשתו וילדיו? כלום גם אז מותר לו להישאר בעיירה החשופה לסכנה? ודאי כי אין שום בעיה בחיים, ציבורית או פרטית, שאין מקורות בתורתנו העונים עליה (כך חינוך הרב חרל"פ, בהקדמתו לספר "בית זבול"). בעיה זו כבר נמצאת אצלנו מאז עליית היהודים הראשונים לארץ ישראל, מאות שנים. וכבר כתב זאת תלמיד הגר"א ("קול התור", "התקופה הגדולה" עמ' תקט"ז) המזכיר "בזמן שארץ ישראל היתה מדבר שמם וכו' מלאה שודדים פראי בני אדם". ושוב בדף תקכ"ו: "להסתכן בפועל". וגם גדולי הרבנים התייחסו לשאלה זו. נביא דבריהם:

הנודע בכינוי "סטייפלר" (הרב יעקב ישראל קנייבסקי) כתב במכתב מתאריך ג' שמות, תשי"ז (נדפס ב"קריינא דאגרתא", קובץ אגרות, חלק א', עמ' ע"א), והמלים שבסוגריים אני הוספתי: "בדבר אנשים מבוססים מבחינה כלכלית שרוצים לחסל עסקיהם ולעקור וכו' למדינת הים [אמריקה] מפאת פחד מצב המדיני וחשש מלחמה. ידוע כי מרן רבנו הגדול החזון איש זצ"ל"ה נשאל כמה פעמים על כיו"ב ולא היה מייעץ לעקור. כי את [מצב] המחר אי אפשר לדעת כלל, ואיננו בטוחים בשום מקום. וכל זמן שאין סכנה ממש במקום, אין לברוח. ובאמת הכל בגזירת השי"ת. ובלשון אידיש היה אומר 'פון זיך אנטלויפט מען ניט' [אין אפשרות לאדם לברוח מעצמו, ממה שנגזר עליו]. כלומר המצב שנגזר עליו משמים לא ישתנה ע"י בריחה. זולת במקום ובשעת סכנה ממש, שאז הדין הוא להתעסק בהצלתו".

[וממשיך הרב סטייפלר:] "וידוע כי הג"ר מאיר שמחה [בעל "אור שמח"] היה מייעץ בזמן מלחמת העולם הראשונה לא לעקור [דירה] אלא להשאר במקום, באומרו "יעדער קויל גייט מיט אן אדרעס" היינו החץ הולך על פי כתובת שנגזר בשמים. ובכל זה, מי שמתפחד מאד, אין למונעו [מלעקור דירה]. לא מחשש מלחמה, אלא בשביל העצבים שלו, להשקיטם" עכ"ל.

ובמכתב אחר, בעמ' ע"ב שם, כתב הרב סטייפלר: "ובאמת אין לדאוג כלל, כי העבר אין. ומה שיהיה, אי אפשר לדעת כלל. כי כל מה שמצייר האדם בעצמו את העתיד אינו

אלא דמיונות שאין בהם ממש. כי אחר כך מתברר שלא כן הוא. ורק הדאגה והדכאון הם המשברים ח"ו את רוח האדם. אבל עצם הדברים שמחמתם דואג, מסתדר סוף סוף באופן רצוי. וצריך לקוות לכל טוב, כי תשועת ה' כהרף עין. ואבקשהו מאד שלא ידאג ולא יצטער. כי זה הדאגה והדכאון מחליש את האדם מאד ח"ו. ואמרו חז"ל 'אל תצר צרת מחר'. ואין זה גזירת הכתוב, רק מציאות. שאין מקום כלל לדאוג. כיון שבאמת הכל מתנהג ע"י השי"ת והכל לטובה, כמו שאמרו חז"ל 'כל דעביד רחמנא לטב הוא עביד' עכ"ל.

בספר "פאר הדור", תולדות ה"חזון איש" (חלק ג' עמ' קפז-קפח) כתוב: "בענין אם מותר בשעת מלחמה לצאת מארץ ישראל? הנה יחיד הנרדף כמו דוד ע"י שאול, מותר. אבל אם הציבור בסכנה, אם אין הציבור מסוגל לצאת, גם ליחיד אסור לצאת. אלא אם כן ברי לו [ודאי לו] שלא יוכל להועיל ולהציל בשום פנים. ומי יודע? שמא בכל זאת יכול להועיל משהו בעת צרה? 'חייך קודמין' (בבא מציעא סב ע"א) נאמר רק בודאי סכנה כמו בקיתון של מים" עכ"ל.

ואמנם, דברי ה"חזון איש" ובעל "קהילת יעקב" נאמרו באופן כללי, ולא התייחסו למצב מסוכן יותר כמו לתושבי שדרות. אבל אנו שומעים מהם את הקו הכללי. ודאי כי מצב יושבי יש"ע לפני מספר שנים היה מסוכן במיוחד (יותר מהיום בשדרות), כאשר הפורעים הערבים היו רוגמים באבנים כלי רכב הנעים בכבישים, זורקים עליהם בקבוקי תבערה (בדוגמת עפרה מוזס הי"ד) ולפעמים גם יורים בנוסעים מכלי רכב העוקפים אותם.

באותה תקופה הייתי בא כמה פעמים בשנה ליישובי יש"ע להפצת תורה, ונשאלתי מכמה מהתושבים אם מותר על פי דין לגור שם? ואם אין בהם חטא לנסוע בכבישים? פניתי אז בשאלות אלו לשלושה גדולי הדור של הציונות הדתית: הגאון הרב אברהם שפירא, ואחר כך אל הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל, ואחר כך אל הגאון הרב משה צבי נריה זצ"ל. כל אחד מהם ענה תשובה זהה. כי מי שהוא במצוקה מותר לו לעבור לגור באיזור אחר בארץ. אבל מי שנשאר לגור שם מקיים מצוה גדולה ביותר של בניין ארץ ישראל, וגם אין לו לחשוש לסכנה, כי הוא "מיעוט שאינו מצוי". והרב שפירא הוסיף לדבריו שהנסיעה בדרכים בכל הארץ מסוכנת יותר מהישיבה ביש"ע. הרי נהרגים כל שנה פי כמה וכמה מתאונות הדרכים. וציין שאף פעם לא שאלו אותו אם מותר לו לבן אדם לנסוע בכבישים כי עובר אדם על "אין סומכין על הנס" או "ואם עושים לו נס מנכים לו מזכויותיו".

ואם ענו לי כך גדולי עולם על המצב ביש"ע (שם בעיית פיקוח נפש היתה גדולה פי כמה מהענין בשדרות), קל וחומר מה היו עונים לי על השאלה בנידון שלנו.

פרק ב'

אבל מצאנו כי גם יעקב אבינו פחד מאוד, כאשר הלכו לקראתו עשיו אחיו עם ארבע מאות בריונים. "ויירא יעקב מאד ויצר לו" (בראשית לב, ז). והקשה ר' יצחק אברבנאל (תחילת פרשת וישלח, שאלה חמישית) כיצד פחד? הרי השם יתברך הבטיח לו: "והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך" (כ"ח, ט"ו). ורק שמונה ימים לפני בואו של עשיו אמר לו ה': "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך" (ל"א, ג). אפילו לפי דרוש של חז"ל כי חשש שמא יגרום החטא, צ"ע מה הוא חטא משך שבעה ימים שעברו שמפני זה יפחד? וגם על פי דברי חז"ל הללו הקשה רבנו יונה (על משלי ג, כו) שהיה מוטל על יעקב להתחזק באמונה ובבטחון בה', כי גם לאדם החוטא אם בוטח בה', ה' מציל ומושיע, כמפורש במדרש תהלים (סוף פרק ל"ב).

ועונה ר"י אברבנאל: "פחד יעקב ויראתו מעשו לא היה מחולשת אמונתו ובטחונו, כי באמת לבו בטוח בה'. אבל היה פחדו כדרך הגיבור האמתי שבהיכנסו למלחמה יפחד מהמוות וירגיש בסכנה [אלא נלחם מפני הצורך הלאומי להלחם, ומפני החלטתו המצפונית]. ומי שיכנס למלחמה כי חושב שלא ימות, לא ייקרא 'גיבור'. כמו מי שיתן צדקה כי בזוי הממון בעיניו, לא ייקרא 'נדיב'. וכו'. כי אם היה בלתי ירא ולא מפחד מעשו שיהרגהו, ויהרוג את נשיו וילדיו, הנה בלכתו אליו לא היה מורה זה על בטחונו בהשי"ת ובייעודיו, כי היה הולך אליו כי חושב שיתנהג כאח. אבל עתה שראה ופחד, ועם כל זה שכלו המנהיג אותו גער בו על פחדו, זה באמת הראוי להקרא מאמין בנבואת השם יתברך". עד כאן לשונו.

ולפי דבריו, לא היה פחדו של יעקב חסרון, אלא אפילו תוספת מעלה נפשית לו במה שהתנהג בפועל כהוגן.

פרק ג'

ובאמת אזרחי עם ישראל המיישבים את ארצנו, כולם הם בבחינת חיילים [למרות שאינם לובשים מדים צבאיים]. כי רמב"ן (ב"ספר המצוות, השגה ד) כתב על מצוה זו של יישוב א"י "לא נעזבה ביד זולתינו מן האומות או לשממה" ואחר כך כתב: "וזו היא שחכמים קוראים אותה מלחמת מצוה". כי זה ברור שאם תושבי שדרות ינטשו את המקום, יתקדמו עמדות משגרי הרקטות ויירו על ישובים נוספים קרובים יותר למרכז הארץ. עמידה איתנה מול איומי האויב, בבחינת "לא נזוז מכאן", היא היא מצות כיבוש ארץ ישראל. לפני שנים מספר היו צלפים ערבים יורים בתושבי גילה, שכונה בירושלים. גם אז ממשלת ישראל הכושלת סירבה להתקיף אויבינו בבית לחם. אילו היו נסוגים היהודים, היו הערבים נגשים לירות פנימה יותר לירושלים. והרי אזרחי גילה היו לנו ממש כחיילים, ואשרי חלקם שלא ברחו.

במצב מלחמה נגד אויבינו, מצוה התורה: "וראית סוס ורכב עם רב ממך, לא תירא מהם" (דברים כ', א'). על מצוה זו מרחיב הרמב"ם (הלכות מלכים, סוף פרק ז') ומגדיר בדיוקנות מה תוכן האיסור: "וכל המתחיל לחשוב ולהרהר ומבהיל עצמו, עובר בלא תעשה, שנאמר: 'אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם'". עד כאן לשונו.

העיר בצדק מהר"ם שיק (מצוה תקכ"ה) כי דבר זה תלוי במדת טבעו של האדם. כיצד אפשר לצוות לא לירא ולא לפחד? עונה על כך הרב משה צבי נריה ("צניף מלוכה", עמ' 200, מאמר "אל ירך לבבכם") כי אין האיסור על תחושת היראה, אלא על מעשה הנסיגה והבריחה. בנוסף הוא עונה, אין האדם נתבע על היראה הטבעית המקוננת בלב, אלא נתבע על שמרחיב ומחזק יראה זו ע"י כל מיני דמיונות, כאשר עורך במחשבתו ציורי זוועה על פציעתו וכדומה. לשונו של הרמב"ם: "וכל המתחיל לחשוב ולהרהר ומבהיל עצמו, עובר בלא תעשה". האיסור הוא במה שהאדם קובע לעצמו הרהורי בהלה.

ולכן אזרחים תושבי שדרות החוששים מפגיעת הרקטות, זהו מצב טבעי ונורמאלי ואין על כך ביקורת [במיוחד לפי דברי מהר"י אברבנאל]. האיסור מתחיל רק כאשר מפני דמיון האדם הוא מרחיב ומעמיק וקובע לעצמו דפוסי אימה מוגזמים. מפני זה קשה לו לתפקד בחיים.

פרק ד'

ועלינו להוסיף כאן נושא החשוב במיוחד. כיון שעל פי ההלכה כל מתנחל או מיישב את ארצנו הקדושה (לבל תשאר שממה, או לבל תיפול בידי הנכרים, כדברי רמב"ן הנ"ל שלא מצאתי מהראשונים מי שחולק עליו) הוא מקיים מצוה דאורייתא, לכן כל עיכוב וכל הפרעה וכל בעיה משמשים לו כנסיון עד היכן הוא מוכן לעבוד את הקב"ה: "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך", בכל מדה ומדה שהוא מודד לך (ברכות נד.). הרי אין הקב"ה מנסה אלא את גיבורי הכוח המסוגלים לעמוד בלחץ (בראשית רבה, תחילת פרשה ל"ב). ורצוי להביא כאן דברי גדול עולם, ר' יהונתן אייבשיץ. מובא בגמרא (חולין מו ע"א) כי הגיע "פולמוס" (מפרש רש"י: חיל שלטון, של נכרים) לפומבדיתא. נכרים אלו הציקו ליהודים. "ערקו רבה ורב יוסף". באותו זמן עמדה שאלה על הפרק, בהמה שנשחטה ולא מצאו מהכבד שלה אלא כזית בלבד, מה דינה? כשרה או טריפה? ענה להם ר' זירא: "ערוקאי, כזית שאמרו במקום מרה". עומד על כך הגאון, מה שייכות סיפור זה לאותה שאלה בהלכה ששאלו?

ולמה כתבה הגמרא סיפור זה? ומשום מה מכנה אותם בכינוי מוזר זה של עריקים? ועונה ר' יהונתן אייבשיץ כי אין לאדם לברוח ממקומו. זו לשונו ("כרת", על יורה דעה, תחילת סי' מא): "במקום משפטו, שם פעלו [של ה'] לטוב וכו' וכו'. והם לא רצו ללמוד תורה במקום גזירת המלך [הנכרי] וצרת ישראל, והיה קשה להם ללמוד תורה שם.

אמר להם ר' זירא שאין לעשות כך, אלא כך היא המדה. כמו שאמרו מיום שחרב בית המקדש נגזר ללמוד תורה מתוך צער וטירוף ודוחק. והראייה לזה? כזית שאמרו שתלוי בו החיות של הכבד, הוא דוקא במקום מרה" [מקום שהוא מר] עכ"ל. נראה לי כוונתו כי דוקא מה שהאדם עובד את קונו מתוך לחץ ודחק, הוא עילוי בשבילו, הוא רוממות ומעלה בשבילו.

ולכן מצב מתח זה של חשש ירי הרקטות, ונשארים איתנים תושבי שדרות למרות הנסיון הקשה, זכות זו עומדת להם לקבל כל טוב בעולם הזה ובעולם הבא. כך האדם צריך להסביר לעצמו, לאשתו ולילדיו. וגם יזכיר להם את הנסים והנפלאות מחוץ לגדרי הטבע שכולנו עדים להם שכמעט כל אלפי הרקטות שנחתו לא פגעו בבני אדם. אמנם אם אין בני משפחתו משתכנעים, ויש עליו לחץ לצאת למקום אחר לכמה ימים, ודאי מן הדין זה מותר. אין חיוב להשאר במקום סכנה, אבל אם היה נשאר זו מעלה גדולה בעבודת הקב"ה. וכל אבותינו היו בסכנות תמידיות בעת מעשה ישוב ארץ ישראל, ותמיד ידעו להיות איתנים באמונתם. וההוכחה לכך היא מציאות מדינת ישראל המבוססת יפה בזמננו, תוצאה מעקשנותנו והתמדתנו ודבקותנו במטרה, בעזרת ה'. אויבינו חלפו להם ואנו כאן.

ועוד ראוי לאדם להסביר לאשתו וילדיו [וכן להשתכנע בלבו עצמו] בענין ההגנה מהאויב "כי השגחתו יתברך הוא לפי מדת הבטחון שאדם משליך יהבו על בוראו יתברך" (חזון איש, חו"מ עמ' 312, פסקא י"ח), ודבריו מבוססים על הרמב"ם, במורה נבוכים (ח"ג עמ' ת"ח-ת"ט). המדריך את עצמו כמה שאפשר יותר אל המחשבה של "אין עוד מלבדו", היא סגולה להנצל מכל פגע רע ("נפש החיים", שער ג פרק יב, ד"ה ובאמת הוא ענין גדול וסגולה נפלאה). והחיד"א ("פתח עינים", על חולין ז ע"ב ד"ה והאר"י למה נקראו כשפים) מציין שמדובר בזאת לכל אדם, אפילו אין לו זכויות רבות.

אנו הולכים בעקבות רבותינו ואבותינו, כי אנו "מאמינים בני מאמינים" (שבת צז ע"א).